

Иван Радев

СИТНЕЖИ НА ТЕМА АТАНАС ДАЛЧЕВ

1. Двама поети и един мотив

Поетите са Атанас Далчев и Николай Ракитин. Мотивът, залегнал в техни творби, издадени по едно и също време, е от битовопсихологическо естество – за “старите моми”. Нещо подсказва обаче, че Ракитин пръв отпечатва произведението си, а Далчев е взел повод от него, за да създаде своето. Долавят се нотките на една дискретно прокарана опозиция, без тя да е изведена на равнището на принципно противоположна естетическа точка – усеща се, че пулсациите на полемичното протичат от Далчев към Ракитин.

Тълкуването на мотива “стари моми” и при двамата прераства във внушение за драма – по-изявената емоционалност у Ракитин не контрастира по дух и черти на прикритата съдържаност и задфасадна тревога у Далчев. Нееднаквите поетически решения се оказват по-скоро плод на различия в техния поетически език. Любопитна е композиционната компресия, на която Далчев подлага вече познатото от Ракитин. Строго погледнато, от “поета на равнината” той заема и двата ключови образа като аналог-обкръжение на “старите моми”: “саксиите с цветя”, “стария чекрък”. Но им отрежда по-друга роля. Първо, в схемата на лирическия разказ разменя местата им, което довежда до съществени последици и преакцентирание на внушенията – и то при запазен четиристробен обем на творбите. За Ракитин е естествено да тръгне от образа, който е по-близо до природата, и чрез него, метафорично разгърнат и натоварен, тясно преплетен с образа на “старите моми”, да постигне психологията и драмата на монотонното всекидневие. Два от четирите куплета се домогват именно до това:

Цветя в саксии разцъфтени,
цветя прозорците към пътя кичат.
Сред тях като цветя усамотени,
плашливо през деня глави надничат.

Цветя между цветя – девойки стари,
печално кротки, срамежливо неми,
цветя, които есента попари
и креят бавно в къщите големи.

У Атанас Далчев, наложил се като поет с модерно, философско-предметно,

“градско” мислене, е естествено творбата да има друго начало, което “преобръща” онагледяващия, визуалния реквизит на идеята. В ролята на “цветята в саксии” ще се окаже другият ключов образ, пак обстоятелствено постигнат чрез двете пълностъпни строфи:

Ръцете бавно се протягат и пее старият чекрък,
през сухите и тънки пръсти се точат нишки от коприна
като лъчи през сухи клони във пуста есенна градина:
то старите моми безстрастно предат, насядали във кръг.

Те не говорят и не питат, а всички сведени мълчат,
въртят безспирно колелото и слушат скръбната му песен,
от сутринта в студени стаи над стария чекрък надвесени
и ето вече по стъклата догаря горестно деня.

Изследвачите са прави, когато подчертават: “В стихотворението на младия Далчев “Старите моми” се появява образът на въртения безспир чекрък – един от символите на неговата тогавашна философия на съществуването...” (Вж. Св. Каролев. Атанас Далчев. С., 1988, с. 119). Но в същия дух, с познатия “далчевски лаконизъм”, образът е интерпретиран от Ракитин – не като начало, а като поанта на собственото му стихотворение “Старите моми”:

Цял ден плетат или въртят чекръка,
или над свилений гергеф работят,
въздишат, гледат през прозорци с мъка
как с буен шум край тях тече животът.

Образът на чекръка – съсредоточил представата за битово-монотонния облик на живота, но и илюзорните импулси, че тоя живот “тече”, е конкретно уловен детайл в духа на онова, което е обкръжение, манталитет и атмосфера на “старите моми”. Може би той – по-естествен и нетърсен специално от Ракитин, е привлякъл Далчев, който е усетил възможностите му, вече в посоките на собствената си естетическа позиция, на собствената си поетика. И си е позволил да го заеме, да го направи свой. Защото, ако при “поета на равнината” чекръкът е един от множеството използвани вещни понятия из селския бит и форми на всекидневието, при автора на “Прозорец” със смислово-обобщаващия си заряд тоя образ наистина “ляга” на неговата философско-естетическа презумпция за човешкото битие.

Точно в тоя план, вече по “далчевски” стегнато, е застъпен в творбата на Атанас Далчев вторият ключов образ за разработвания мотив – образът на цветята:

...а в техните сърца-саксии
цъфтят цветята на скръбта.

На пръв поглед е трудно да се приеме твърдението, че Ракитин е проявил по-голям естетически такт в овладяване на мотива за “старите моми”. От друга страна, знаем, че Далчев невинаги съумява да преодолее изкушението чрез стих или в поанта да предложи “отговора”, да не поднесе и “поуката”. Така е и тук. Иначе последната строфа на стихотворението му би трябвало да се окаже излишна:

Печалните моми що искат? Каква надежда ги зове?
Нима ще трябва да загинат, без радостта да ги споходи?

Ах, старите моми очакват накрай женихът им да дойде,
последният жених да дойде и скъса нишката надве.

Ракитин се е отказал от предимствата на подобен дидактичен елемент. Предпочел е да остане при образа на смътната тегота и безнадеждност:

Забравени униват и тъгуват,
самотни като в клетка те мечтаят
и никога на никои не откриват
какво сънуват, мислят и желаят.

Разглежданото тук стихотворение на Атанас Далчев е често привличано от изследвачите на неговото творчество. За всеки от тях “старите моми” са “един от най-трагичните образи в Далчевата поезия”. А творбата от сб. “Мост” (1923, съвм. с Д. Пантелеев и Г. Караиванов) е сред четирите, които по-късно влизат в стихосбирката “Прозорец” (1926), за да присъства неизменно сред последвалите издания на лириката му.

Различна е съдбата на стихотворението “Старите моми” на Николай Ракитин. Вляло се в едно много по-богато по обем творчество, след сборника “В тишината на далечния град” (Плевен, 1923 г.), то не задържа вниманието на читатели и на критика, съжителства с множество създадени по същото време негови творби.

Бегло коментираната тук междутекстова връзка заговаря за механизмите, по които в някои случаи образите стават естетическа реалност. Един може да е техният откривател и първи по време застъпник, и друг – който ги узаконява в емоционално-образния актив на дадена литература. Ракитин ще напише стихотворението “Старите моми”, а Далчев ще наложи трайно образа като лайтмотив на собствената си поезия, като мотив на националната ни поетическа традиция. Любопитно е, че сред неговите “Фрагменти” срещаме редове и за делото на Николай Ракитин – там има коментар за сонета “Чужденец”, който според него е “явно вдъхновен” от И. Бунин. Според собствените му думи есеистът няма за цел “да разкрие някаква литературна кражба”, а да “изтъкне един литературен факт... много по-интересен и ценен като свидетелство за вкуса и натюрела на един наш поет”. В “бележката” за Ракитин липсва отправка към стихотворението му “Старите моми”. Направих го тук – дано се е получило с мярка и почтителност и към двамата поети.

2. Двама поети и една “закана”

Стихотворението си “Човек бе сътворен от кал” Атанас Далчев замисля през 1930 г., а го публикува едва през 1943 г. в сп. “Изкуство и критика”. То завършва така:

...живея и усърдно уча
на зло беззлюбното сърце.

Някак очаквано и естествено, по логиката на междутекстовото напрежение и пулсации, алюзията, която ни отправя към нещо познато, намира обяснение и потвърждение в “Бележките” на Далчев, и по-специално – във фрагмента “Омразата у Ботев”. Именно там отправната за “До моето първо либе” поетическа фраза “и сърце зло в злоба обвито” е наречена “този изключителен стих”.

Ботевият лирически герой няма защо да се “учи” на зло – то е заложено в историческите обстоятелства, в суровите форми на заобикалящата го действи-

телност. Робските условия са се погрижили сърцето му да е “зло”, да се зареди и “обвие със злоба”. При интелигента от по-ново време с тая трудна роля трябва да се заеме самият той. Така се е стигнало и до самостоятелното поетическо решение на Атанас Далчев спрямо оня “изключителен стих”, който му е послужил за опора и оправдание.

3. Едно стихотворение с две съдби

Имам предвид творбата, която в колективния сборник “Мост” (1923) е включена с наслова “Мистическа вечер”, а в стихосбирката “Прозорец” е редуцирана и с промененото заглавие “Вечер”. Тази творба изобщо отпада в прижизнените издания на Далчев през 60–70-те години и се появява някак полуофициално в приложението на двутомника “Съчинения” (т. 1, 1984, с. 338 – 341).

Моите предпочитания са изцяло насочени към оня вариант на творбата, залегнал в триптиха от сборника “Мост” (“Мистическа вечер”, “Втора”, “Трета”). Там авторовата идея добива пълнота и обхватност, разгръща образа и присъствието на Спасителя, субективизира религиозните преживявания и категорично ориентира текста към оная част от българската лирика, която е създадена по библейски мотиви и сюжети.

Ще бъде прибързан и неточен изводът, че в основата на авторовото решение да не се връща към това свое стихотворение в неговия първоначален вид е тематиката му. Защото отказът от вторите две части на триптиха и свеждането му до четиристропната “Вечер” датира още от 20-те години, когато поетът публикува текста в сп. “Зов” (1926) и сборника “Прозорец” (1926). Пък и никога и пред никого Атанас Далчев не е крил религиозните си убеждения.

Подбудите на Далчев да изостави триптиха “Мистическа вечер” са по-скоро от художествено-творчески характер и са израз на промените в неговите естетически представи и позиции, в неговата поетика. Те би трябвало да занимават изследвачите на лириката му и не са обект на предлаганите тук бележки. Натъквайки се на факта, че творбата има това двойствено и неустановено битие в литературно наследство, което по общо признание е синоним на прецизност, просто ми се иска да призова към реабилитация на текста в неговия пълен вариант, печатан в сборника “Мост” през 1923 г.

Разбира се, авторовата воля е свещена и задължаваща потомците, редакторите и издателите да се съобразяват с нейните предписания. Всъщност тя се е проявявала единствено при подготовката на отделните стихосбирки и томчетата с “избрано” на Далчев, без да е намирала израз в негови декларации и конкретни оценки. Само по себе си това не е достатъчно. Да припомним ли случая с “Изворът на Белоногата”, която Петко Славейков публикува анонимно през 1873 г., не я “удостоява” с включване в никоя от стихосбирките си и тя заема своето полагащо ѝ се място едва в неговите “Избрани съчинения” (1901), 28 години след създаването си и 6 години след смъртта на автора си. Никой даже и не се сеща за волята на Дядо Славейков. Ето защо в наше време е естествено триптихът “Мистическа вечер” да се третира и възприема като единно художествено цяло в поетическото наследство на Далчев.

4. За “временното жителство” на поета

Искам да припомня, че времето от януари до ноември 1944 г. Атанас Далчев прекарва със семейството си във от София – в Горна Оряховица и Лясковец. Фактът не би заслужавал особено внимание, ако не е част от едно по-широко явление и ако е минал без особени последици за съдбата, житейския опит и нагласите на поета.

София – бомбардирана и полуразрушена през януари 1944 г. – се обезлюдява, лишава се от нормален културен ритъм, от присъствието на творческата си интелигенция. Събитията принуждават писатели, художници, артисти, вестникари да напуснат столицата и да започнат живот в провинцията. Това разселничество променя облика на малки градчета като Банкя, Лясковец, Пирдоп, Севлиево, Луковит или Попово – във всекидневието им се включват цели колонии столична интелигенция, по улиците и опашките пред магазините им се мяркат популярни артисти и художници, писатели, които са познати от “читанките”. Тяхното присъствие налага отпечатък и върху формите на водения по места провинциален духовен живот: театрални представления, беседи по литературни и културни въпроси, забави, читалищна дейност... Споменавам тия неща, за да подчертая само, че картината на тогавашното време наистина трябва да бъде разчленена и разчетена в тясна връзка с тази наложена от обстоятелствата “децентрализация”. Колкото и кратък да е срокът, със своята рязкост и непривичност е достатъчен за промяна, за следи в съдбата на всеки от евакуираните. Макар и резултатите да са скромни, наш дълг е да издирим фактите и да извадим на показ онова, което говори за отражението и последиците от престоя на Н. Лилиев и Ил. Волен в Пирдоп, на Людмил Стоянов и Мария Грубешлиева в Попово, на Разцветников в Долна Оряховица, на К. Константинов в Банкя и мн. др. Доказва го и случаят с Атанас Далчев. Именно напрегнатият, изпълнен с несигурност, с битови неудобства и материална оскъдица живот на евакуацията като че ли дава възможност да се сбъдне “Молитвата” на поета:

Изведи ме във от всяка сложност,
научи ме пак на простота:
да отдавам сетния петак
от сърце на срещнатия просек.

* * *

И без свян да мога да говоря
с простите на прост неук език...
Научи ме, господи велик,
да живея като всички хора.

Човек с градски навици и нагласи, поетът заедно със семейството си намира пристан в Горна Оряховица и Лясковец. За основанията да бъде избран тоя край най-добре знаят близките му. Тук ще припомня само две неща – че през 1929–1930 г. той “работи известно време като учител в Горна Оряховица”, че от там е “родом съпругата на най-малкия брат от фамилията – арх. Борис Далчев” (Я. Урумов). Но и това е достатъчно. Ето какво си спомня г-н Янко Урумов, който тогава се запознава с поета и поддържа приятелски връзки с него до края на живота му: “Стои семейството няколко дни при сватовете си заедно с бащата

на поета Христо Далчев... и с майка му Виктория... Няколко дни по-късно сватът като заможен тукашен човек намира квартира за младото семейство на поета в гр. Лясковец. На горнооряховската улица, в една къса странична уличка (сокак), известна като Мънговската улица... Точно срещу издигащата се някога висока тополя досами къщата на малкоизвестния у нас, а повече в САЩ скулптор Атанас Качамаков. В къщата на Георги и Кина Мънгови, номер 91. Сега по данни от дъщерята на Мънгови, с която завчера говорих по телефона, къщата им била купена от семейство Бингови... Къща с градинка и широк стопански двор, както си спомням (В писмо на Я. Урумов от 19 февруари 1987 г., София).

При опита да установя къщата, в която Атанас Далчев е прекарал времето си от януари до ноември 1944 г. в Лясковец, се оказа, че някои от тия свидетелства не са съвсем точни. Това е естествено – сам Я. Урумов е вече натурализиран “софиянец”, но той е единственият, който с “тукашни” очи е възприемал поета и може да си го спомни. Пак от Я. Урумов научаваме, че през това евакуационно време тук са още: Звезделин Цонев, Малчо Николов, Владимир Зеленгоров, Гео Крънзов, проф. Веселин Бешевлиев, Димо Минев и др.

В какви насоки откриваме следите от престоя в провинцията в съдбата на Ат. Далчев? Доколко смяната го обогатява, какво добавя към неговия житейски опит, към творческата му чувствителност?

В най-очакваната и интересувашата ни насока – свързана с поетическите му търсения – липсват каквито и да е факти. Това не бива да ни изненадва, тъй като отказът на Атанас Далчев от създаване на поезия е с много по-стара дата. В писмо до Ат. Смирнов от 30 септември 1948 г. той изрично подчертава: “...моят случай е друг, аз не пиша повече от 15 години и съм забравил вече как се пишат стихове”. Не му е помогнало и онова, в което е дълбоко убеден, макар и изречено по същото време отново в писмо до Ат. Смирнов, след като се е прибрал в София: “...аз мисля, че истински се твори и се обича само в провинцията. Тук се търгашества и се литературства само”.

От по-друго естество са усилията на Атанас Далчев да продължи тук учителската си професия. Вече споменах, че по всяка вероятност той тук я и започва през 1929 г. Оттогава е съхранен в библиотеката на Първо смесено средно училище в Г. Оряховица екземпляр от “Стихотворения” (1928) с личния разгърнат подпис на автора. Бомбардировките над София го заварват директор на прогимназия в столицата и затова е естествено в новата ситуация, евакуиран в Лясковец, да потърси възможности в тая насока. Близкият му Я. Урумов отбелязва: “На 15 септември Далчев стана учител в Горнооряховската гимназия. Но за малко. За два-три месеца.”

Съвсем скромни са податките, които предлага архивът на гимназията “Георги Измирлиев” – Горна Оряховица, от това време. Там, в книгата за “Разпределение на часовете”, с дата 1 август 1944 г. директорът Ив. Ламбринов е записал: “Атанас Далчев... гл. предмет – философия, втори предмет – френски език”.

По-голям интерес представлява документираното под формата на “Забележка 1” към същото това “Разпределение на часовете”: “Атанас Далчев, редовен гимназиален учител по философия с втора специалност френски език, сега директор на I Софийска прогимназия, е подал направо в М. Н. просвещение заявление,

с което кандидатства за учител в с. Теодосиево. Моля да бъде удовлетворена молбата му, като се издаде заповед за назначаването му за заместник-директор.

Горна Оряховица

1 август 1944 Иван Ламбринов”.

(Вж. ОДА – В. Търново, ф. 153, а. е. 28.)

По всяка вероятност през последните месеци на учебната 1943 – 1944 г. Ат. Далчев е учителствувал и е имал занятия в Горнооряховската гимназия. Но за сигурно е предприел тази крачка – да заеме постоянно място, и то като заместник-директор, към новооткрития гимназиален клон в близкото на Г. Оряховица село Теодосиево (сега гр. Камен). Политическите събития се намесват, през ноември 1944 г. той вече е назначен на работа в Министерството на информацията и се завръща в София.

С най-интересни и богати моменти престоят на Ат. Далчев в Лясковец и Г. Оряховица ни се разкрива във връзка с човешкото общуване, с възможността да завърже познанства, да създаде приятелства, да надникне в чужди съдби, да усети същността на провинциалното всекидневие. Нямам предвид контактите с евакуираните тук артисти, писатели и журналисти. Времето, прекарано в провинцията, се оказва за Далчев пътека към душевността на много конкретни личности, които живеят с литературата, историята, изкуството: Иван Стратев (учител по литература, директор на гимназията в Г. Оряховица, автор на драми и мемоарни творби), Райна Савова (учителка по литература, поетеса, приятелка на Асен Разцветников), Стоян Георгиев (гимназиален учител, полиглот), Иван Славчев (прогимназиален учител), Янко Урумов (начеваш поет), д-р Филков, Никола Луканов и др. Към тях трябва да прибавим и поета Атанас Смирнов от недалечното градче Дряново.

Не разполагам с нужните факти, за да уплътня картината на общуването на Атанас Далчев с всеки от тях. Но че го е имало, подсказва случаят с неизвестния за мене Никола Луканов. А дори и десетилетия след престоя в Г. Оряховица поетът се чувства свързан с него и е съхранен екземпляр от отпечатаната през 1967 г. книга “Фрагменти” с личния му дарствен надпис: “На Никола Луканов – с най-сърдечни благопожелания за Новата година. 30.12.67... Ат. Далчев”.

Сравнително добре документирано е сприятеляването му с Янко Урумов от Г. Оряховица и Ат. Смирнов от Дряново. И за двамата Далчев изразява официално оценката и отношението си – пише рецензия за стихосбирката “Белите кантони” (“Литературен фронт”, бр. 4 от 19 януари 1967 г.) на Урумов, произнася слово за делото на Смирнов по повод шейсетгодишнината му (1969 г.). Съхранена е и водената между тях и поета кореспонденция. Вече са публикувани писмата на Ат. Далчев до Смирнов и читателят може да ги намери в сп. “Пламяк” (1993, кн. 5–6). Ето какво споделя Я. Урумов за собствената си кореспонденция с поета: “След като се прибра в София, сегиз-тогиз той ми се обаждаше с писма. Тези писма са особено интересни с изразеното мнение, с оценката за нещата, за фактите и т. н. Върху тия писма аз замислям нещо по-голямо, с определени откъси от тях” (Вж. цит. писмо на Я. Урумов до мене от 19 февр. 1987 г., с. 3).

Не искам да преувеличавам смисъла и резултатите от подобно общуване – както за самия Далчев, така и за начеваш поет като Янко Урумов или за вече утвърдения в читателските интереси Атанас Смирнов. Но дано опитът за комен-

тар и надникване в подробностите се окаже с известно значение за по-пълния портрет на автора на "Фрагменти". Провинциалната атмосфера им придава специфичен колорит, който за Далчев се превръща в психологически императив да се чувствава задължен и емоционално привързан. Отбелязвам го най-вече като имам предвид отношението му към стихосбирката "Белите кантони" на Янко Урумов.

Предполагам, че мнозина от начеващите поети са търсили благослова на Далчев. Но като критик и откривател на млади таланти – ако съдим от преценките и отзивите му за автори като Н. Кехлибарева, Д. Светлин, Бл. Димитров, Ив. Тренев, Ив. Давидков, Я. Урумов, Т. Ташев, К. Апостолов, Миле Марковски и др. – той се оказва не особено далновиден и обективен. За един от тях, Йордан Вълчев – сам безпрекословен почитател и близък на Далчев, в по-ново време, през 1988 г., възкликва: "Кой е той?"...

Не рецензията за стихосбирката "Белите кантони" имам предвид, когато подчертавам общуването на големия поет с горнооряховчанина Я. Урумов. Именно чрез него стават известни, колкото и скромни да са, свидетелствата за престоя на Далчев в тоя край, за начина на живот, който води в Лясковец и Горна Оряховица, за отделни случки и прояви, които малко или много го характеризират. Тук ще използвам отговорите, които ми предостави г-н Я. Урумов във връзка с една или друга страна на неговите контакти с Далчев.

Първо – как е станало тяхното запознанство: "В края на май 1944 г. писателят Владимир Зеленгоров (служител в БНБ – Г. Оряховица) и рядко начетенният тукашен гимназиален учител Стоян Георгиев (изключителен полиглот, всеизвестен с прозвището Пирата), ме заведоха в един късен следобед в Лясковец, където ме запознаха с поета Атанас Далчев, от когото преди няколко месеца в София като студент бях си купил и бях прочел със смайващо чувство книгата "Ангелът на Шартър". Запознах се с поета, с младата му съпруга Анастасия. Те имаха доста грижи по отглеждане на 4 – 5-годишната им дъщеричка Мария и още повече с 2-годишния им син Христо, който като бебе боледуваше от колит, и Далчев, кажи-речи през ден, търчеше пешком за консултации, за съвет в Горна Оряховица при авторитетния тамошен лекар д-р Филков... При честите ми гостувания в Далчев все повече и повече добивах представа за неговия интелект, за неговата култура. Възхищаваше ме преди всичко с доброто си сърце, с готовността всекиму да стори добро, да помогне с нещичко... Веднъж, на една опашка в Лясковец за хляб (хлебарницата на Мерджана), тъкмо Далчев приготвяше изрезките от купоните си за хляб, нещо оживено се заговори с неколцина представителни мъже – единият ми беше познат: главният редактор на сп. "Родна реч", литературният критик Малчо Николов, евакуиран при сина си, който бил лясковски зет, другият Димо Минев – лясковчанин, живеещ във Варна, литератор (автор на интересна книга за Й. Йовков), и третият – историкът проф. Веселин Бешевлиев, чиято съпруга пък била лясковчанка" (цит. писмо, с. 2).

Вторият пункт от свидетелствата на Я. Урумов, който заслужава внимание, е следният: "Далчев имаше приятелство в Лясковец с Иван Стратев – бивш учител по литература, директор на гимназията в гр. Г. Оряховица... както и с тукашния прогимназиален учител Иван Славчев. Дължа да посоча, че по него време в Лясковец беше евакуирано семейството на Гео Крънзов (лясковчанин)". Сигурно си

заслужава усилията да се издирят потомците на тия двама местни културни дейци и да се разбере дали няма нещо, което документира близостта им с евакуирания през 1944 г. в Лясковец поет. Колкото до Гео Крънзов – имах възможността през 1987 г. да го заваря в автентична лясковска атмосфера и да му задам въпросите си за престоя на Далчев в родния му град. За съжаление, спомни си само най-общите неща, изненадата си, че го срещнал тук, посочи района, където е бил на квартира, но нищо повече...

Трети момент в писмото-отговор на Я. Урумов, който е показателен с някои свои елементи, има конкретен характер: “Тревогите и главоболията около малкия Христо почти изцяло заангажираха времето на поета. Веднъж през лятото на 1944 г. (мисля, че беше първата половина на август) го склоних да идем във В. Търново, където съм завършил полукласическа гимназия и където нещата ми са познати. Тръгнахме пеша през Арбанаси, като изкачихме полека-лека баира над Лясковец. Та едва тогава Далчев за пръв път видя панорамата на В. Търново; ахна пред красотите на града, като се упрекваше, че е ходил тук и там из Европа, бил е в Париж, Рим и другаде, а ето че едва сега се среща със старославното Велико Търново... Тук, съвсем случайно, на пътеката от гара Трапезица закъм града, срещнахме поета Асен Калоянов, запътен към гарата надолу, където работеше в жп печатницата, прехвърлена от София в бившия гаров бюфет” (пак там, с. 2 – 3).

За пълнота и в името на обективността, без да коментирам факта, ще привлека и последното конкретно свидетелство от твърденията на Я. Урумов във връзка с престоя на Ат. Далчев в Лясковец: “С истинско разчувствувано сърце Атанас Далчев посреща Девети септември. Той органически ненавиждаше фашизма като теория и политика. Спомням си с какво умиление многократно ми говореше за изпопрашените съветски воители, уморени от дългия път, минаващи през Лясковец. Между впрочем, това чувство е изразено в една негова бележка”.

От по-друго естество са фактите, които осветляват престоя на Далчев през 1944 г. в провинцията във връзка с общуването му с Ат. Смирнов. Вече споменах за много точната, дружелюбна и искрена характеристика, която прави на поета от Дряново по повод на неговата шейсетгодишнина. Юбилейният повод не прераства в хвалебствени слова, а в чисто човешка и интимно-колегиална оценка и портретуване. Ето го и личното признание след първото посещение у Ат. Смирнов, станало благодарение на откоleshната връзка на брат му, скулптора Любомир Далчев, с дряновския поет: “Не си спомням добре разговора... но си спомням, че бях очарован, и в двата месеца, докато живях още в Лясковец, навестих два-три пъти новия си сладкодумен приятел от Дряново”. От зимата на 1945-та ще започне кореспонденцията им – с много битови елементи и лични неща, но и със свидетелства за литературния и културния живот на 40-те години. В писмо на Далчев до Смирнов от 2 януари 1949 г. четем: “Познанството ми с тебе беше щастие за мене. Спомням си, когато брат ми, още преди да се видим, ми донесе твоите поздравии и ми каза мнението ти за поезията ми. Това беше по време на бомбардировките и евакуацията. Бомба беше паднала и разрушила къщата ни, изгорила покъщнината ни, книгите ми. С поезията си аз бях се простил много отдавна; знаех не само, че няма да напиша нищо повече, но и че това, което съм написал, е остаряло, излишно, умряло, забравено. Останало ми беше съзнанието,

че съм един непрактичен, занесен човек, който е неспособен да стори и това, което другите хора правят: да даде един сносен живот на семейството си... Защото в живота няма по-голямо нещастие и наказание от това да бъдеш излишен” (вж. сп. Пламък, 1993, кн. 5 – 6).

Не е нужно да трупам цитати от статията на Далчев за Смирнов, от писмата му до него, за да се разбере, че става дума за едно изключително интересно и показателно общуване, което се заражда в провинцията, в напрегнатото и противоречиво със събитията и битово-всекидневния си хаос време на преломната 1944-та. Така тоя отрязък от житейския му път се уплътнява и получава свое самостоятелно място в богатата му и сложна душевност. Може би атмосферата и преживяното тогава подпомагат с нещо заключените психологически и емоционални тревоги и упования в завършващия стих на написаното доста по-късно, през 1965 г., стихотворение “Към Родината”:

...страданието мен по-силно с теб ме свързва
и нашата любов в една съдба превръща.